

**INTEGROVANÁ DIDAKTIKA
SLOVENSKÉHO JAZYKA
A LITERATÚRY PRE PRIMÁRNE
VZDELÁVANIE**

Príloha k 5. kapitole

© **Ludmila Liptáková a kolektív**

**Prešovská univerzita v Prešove
Pedagogická fakulta**

2011

Aké druhy metodických systémov vyučovania literatúry poznáme?

Bibiána Hlebová

Uvádzame prehľad metodických systémov vyučovania literárnej výchovy, ktoré vychádzali z doteraz platných koncepcií výchovno-vzdelávacích cieľov integrovaného vyučovacieho predmetu slovenský jazyk a literatúra (Obert, 1992, s. 30 – 36):

1. dogmaticko-reprodukčný metodický systém – žiaci si osvojovali literárnohistorické, obsahové, bibliografické a biografické fakty o vybraných dielach a autoroch, ktoré verne reprodukovali; takéto vyučovanie literatúry rozvíjalo ich reprodukčné schopnosti a pamäť, potláčalo však analytické schopnosti, estetický zážitok a kritickú reflexiu k javom, ktoré sú predmetom literárneho vzdelávania a výchovy; vyučovanie literatúry spočívalo v sprostredkovaní hotových poznatkov (informácií), ktoré sa žiaci učili reprodukovať; efektívnosť vyučovania sa merala množstvom osvojených poznatkov;

2. reprodukčno-explikačný metodický systém – predstavoval kvalitatívne vyšší typ vyučovania literatúry, v ktorom sa vo väčšej miere uplatňoval vlastný názor žiaka; žiak sa učil reprodukovať obsah literárneho diela, ale mohol sa opierať o využívanie vlastného slovníka; dominantnú úlohu mal učiteľ, ktorý bol prednášateľom a vysvetľovateľom literárnych javov; úloha žiakov pri odhaľovaní zmyslu a umeleckých hodnôt literárneho diela bola druhoradá;

3. interpretačno-analytický metodický systém – stredobodom vyučovacieho procesu literatúry je literárne dielo a jeho interpretácia; štruktúra vyučovacej hodiny sa prispôsobuje zážitkovo-poznávacím zákonitostiam, ktoré sú príznačné pre komunikáciu s literárnym dielom; literárne dielo sa stalo objektom estetického prežívania; interpretácia literárneho diela sa opiera o teóriu poznania, gnozeológiu a psychológiu estetického prežívania a poznávania; vymedzili sa fázy, v ktorých sa uskutočňuje literárna a didaktická komunikácia medzi literárnym dielom a žiakmi (prijemcami), a to **fáza zážitkovo-poznávacjej motivácie** – žiak sa otvára smerom k modelu sveta v literárnom diele, aktivizuje svoju emocionálnu, intelektuálnu, morálnu a poznávaciu skúsenosť, ktorú integruje do tohto modelu sveta v diele a s ktorou sa konfrontuje; **fáza interpretačného čítania literárneho diela** – žiak sa dostáva na úroveň estetického subjektu, je aktívnym účastníkom vyučovacieho procesu, podieľa sa na odkrývaní sveta zobrazeného v literárnom diele, vyjadruje svoje pozorovania a názory o diele; takýmto prístupom sa u žiakov rozvíja literárna senzibilita, aktívny vzťah k literatúre, kritický postoj a záujem o čítanie literárnych diel; učiteľ už nie je prednášateľom, ale organizátorom vyučovacieho procesu; po-

skytuje žiakom možnosť, aby uplatnili svoje záujmy a schopnosti pri prežívaní a poznávaní slovesného umenia; učiteľ teda nie je jediným zdrojom poznania žiakov; vyučovací proces sa uskutočňuje v dvojsmernej komunikácii, základné informácie získava a podáva ďalej aj žiak; interpretačno-analytický metodický systém prispieva k rozvíjaniu literárnej kultúry žiakov pri formovaní jeho vlastného postoja a kritického myslenia;

4. problémovo-tvorivý metodický systém – ide o aktuálne problémové vyučovanie literatúry, pri ktorom je žiak postavený pred literárny problém a motivovaný na jeho samostatné riešenie; navodený problém vzbudzuje u žiakov záujem, vytvára konfliktnú situáciu, vyvoláva možnosť voľby medzi viacerými riešeniami, vyžaduje rozhodovanie a poskytuje hypotézy; žiak neprijíma hotové poznatky, ale sám ich hľadá; učí sa logicky myslieť, objavuje metódy (cesty), ktorými sa môže priblížiť k novému poznaniu; problémové vyučovanie tvoria fázy: **vytvorenie problémovej situácie, definovanie problému a metódy, samostatná práca žiaka, analýza a korekcia výsledkov, zadanie nového učiva**; pri problémovom vyučovaní literatúry najviac dochádza k vyjadreniu kritického postoja žiakov – žiakove etické prejavy, konfrontácia vlastných poznatkov a skúseností s poznatkami a odkazmi, ktoré ponúka určité literárne dielo, čiže literárna problematika sa aktualizuje a dáva do kontextu čitateľovho (žiakovho) súčasného bytia; problémové vyučovanie disponuje rozmanitými metodickými postupmi v samostatných a skupinových formách práce žiakov, v ktorých prebieha riešenie problémovej situácie i vyhodnocovanie výsledkov, kde dochádza ku konfrontácii postojov, názorov, inscenuje sa polemická situácia a atmosféra; problémovo-tvorivý metodický systém spontánne rozvíja komponenty tvorivého a kritického myslenia žiakov, potrebné na rozvíjanie literárnej kultúry a kultúrnosti žiakov;

5. korelačno-integračný metodický systém – jeden z najnovších metodických systémov vyučovania literatúry, ktorý sa zakladá na integrácii príbuzných predmetov do didaktického celku, napr. jazykovo-umeleckú oblasť, filmové a dramatické umenie, hudobnú a výtvarnú výchovu, vyučovanie cudzích jazykov; jeho podstatou je preferovanie pojmu **korelát** (ekvivalent), čím sa umožňuje vyzdvihovanie súvislosti medzi umeleckými dielami rozličných oblastí; na základe súboru korelácií sa špecifikuje metodická stratégia vyučovania literatúry, na ktorej sa podieľa nielen učiteľ, ale aj žiak so svojou kompetenciou recipovať literárne dielo so všetkými potenciálnymi čitateľskými a interpretačnými podnetmi; korelačno-integračný metodický systém prispieva ku komplexnému (kognitívnemu i nonkognitívnemu) rozvoju osobnosti žiaka.

LITERATÚRA

OBERT, V.: Kapitoly z didaktiky literatúry. Seminárium. Nitra: PF UKF, 1992.

V čom spočíva didakticko-metodická realizácia čítania a čítania s porozumením?

Bibiána Hlebová

Vyššia čitateľská schopnosť žiaka mu umožňuje lepšie preniknúť do čítaného textu a, naopak, vyššia schopnosť osvojiť si text a prežiť ho, pochopiť a zhodnotiť pôsobí priaznivo na kultúru čítania. Pojem **iniciácia** vyjadruje úsilie učiteľa presvedčiť žiaka o potrebe čítania (kultúrnej, spoločenskej, osobnej, záujmovej, kompenzačnej a i.) nevyhnutnej pre jeho vlastnú i sociálnu sebarealizáciu. V. Obert (1992, s. 131 – 136; 2002, s. 24 – 28) rozlišuje tieto úrovne výcviku čítania:

1. Základné predpoklady čítania

a) technika čítania

- zoskupovanie hlások, resp. zostavenie slabík so zodpovedajúcimi grafémami – písmenami;
- skladanie výrazov ako ustálených spôsobov jazykového vyjadrenia z foném (grafém) a zo slabík;
- rozpoznanie a prečítanie jednoduchých výrazov;
- porozumenie základnému významu prečítaných výrazov a viet;
- identifikovanie neznámych výrazov prostredníctvom využitia: techniky konvergentnosti (zbiehavosti) foném (grafém); kontextu, analýzy slov a viet; slovníkov;
- rozvíjanie zručnosti hlasného čítania prostredníctvom: správneho čítania so správnou výslovnosťou a s prirodzenou, relatívne čistou dikciou; logického reťazenia významových odsekov a viet, ktoré patria k sebe, a súbežného ohraničovania celkov náležitými pauzami;
- plynulého čítania v zodpovedajúcom tempe; uskutočňovania vopred pripraveného čítania textu a s následnou demonštráciou kolektívneho (zborového) čítania, prednesu, spevu a hry; rozvíjania tichého, primerane rýchleho, plynulého čítania s porozumením;

b) porozumenie čítanému textu

- systematické budovanie slovnej zásoby žiakov (význam, výslovnosť, akcentovanie)

- formovanie schopnosti porozumenia a interpretovania myšlienkových jednotiek v neustále vzrastajúcom rozsahu: jednotlivé výrazy; významovo ucelené vetné úseky, ustálené slovné spojenia a frazeologické jednotky; vety; vzájomné vzťahy medzi slovami a skupinami slov vnútri slovných spojení alebo viet; fragmenty textu; relácie nadväznosti medzi jednotlivými fragmentmi text; celé slohové útvary;
- výcvik čítania pre špeciálne ciele: výber faktov, kľúčových slov a viet; nachádzanie hlavných myšlienok obsiahnutých v texte a ich pochopenie; zostavenie a používanie vybraných faktov, dát, údajov; nachádzanie odpovedí na vymedzené otázky (problémy) v danom texte; vyhľadávanie vzájomných väzieb medzi hlavnými myšlienkami v danom texte, ako aj segmentov potvrdzujúcich tieto hlavné myšlienky; pozorovanie a pochopenie radu po sebe nasledujúcich príbehov (príhod, udalostí), znakov, črt, vlastností; formulovanie záverov; zapamätanie si prečítaného; predvídanie výsledku (ukončenia príbehu), resp. výsledku činnosti; pozorovanie a pochopenie autorského plánu výstavby textu, ako aj zámerov obsiahnutých v jeho texte; kritické zhodnotenie prečítaného textu;
- voľba individuálneho tempa čítania v závislosti od cieľa čítania a od stupňa náročnosti textu;
- rozmanité využitie prečítaného textu.

2. Funkčné čítanie – čítanie typu „učenie sa“

a) formovanie schopnosti a zručnosti vyhľadávania potrebných informácií

- výber jedného slova (výrazu) alebo niekoľkých kľúčových slov, ktoré majú slúžiť pri ďalšom vyhľadávaní;
- vyhľadanie potrebného výrazu v abecedne usporiadanom súpise (slovník, encyklopédia) so zreteľom na jeho významovú interpretáciu;
- porozumenie významu (určenia, ohraničenia obsahu a rozsahu pojmu) rôznych definícií používaných v jednotlivých indexoch (ukazovateľoch, registroch);
- výber vlastnej (tvoriacej podstatu vecí, patriacej k veci samej) podkapitoly, príp. inej tematicky a funkčne ucelenej časti textu;
- využívanie ukazovateľov a odkazov typu: pozri, tamže, c.d., atď;
- využívanie poznámkového aparátu (poznámok, vysvetliviek, odkazov, doplnkov, dodatkov, exkurzov atď.);

- využívanie dostupných slovníkov s cieľom skontrolovať pravopis, výslovnosť a význam výrazov;
- využívanie atlasov, ročeniek, primeraných encyklopédií a rešerší;
- využívanie máp, plánov miest, tabuliek alebo iných grafických záznamov;
- využívanie menných a vecných systematických a predmetových katalógov v knižniciach;

b) rozvíjanie schopnosti porozumenia textu pri študijnom čítaní

- osvojenie si výrazov a termínov z jednotlivých (poznávacích) oblastí a ich významové pochopenie;
- aplikácia čitateľských návykov a porozumenia prečítaného (učebného) textu vo všeobecno-vzdelávacích predmetoch:
 - výcvik v čítaní učebníc jednotlivých všeobecno-vzdelávacích predmetov;
 - výcvik samostatného individuálneho čítania inej (krásnej, populárno-náučnej, náučnej, časopiseckej) literatúry v nadväznosti na tieto predmety;
- rozvíjanie špeciálnych zručností čítania potrebného v jednotlivých (učebných, študijných) oblastiach, napr.: riešenie matematických problémov; čítanie a interpretovanie máp a plánov miest, tabuliek, grafických záznamov čítania a diagramov; čítanie o rôznych (vedeckých) experimentoch;
- výcvik v organizovaní a spracovaní zozbieraného materiálu a v zhotovení poznámok (lístkov so záznamom) z toho, čo žiak prečítal; využívanie poznámok (excerpčných lístkov) a ich zostavovanie;
- výcvik v zapamätaní si prečítaného textu (príprava ústnych prejavov, vystúpení):
 - rýchle prehliadnutie (prezretie) materiálu (publikácie, zborníka, antológie) s cieľom utvoriť si všeobecnú predstavu o jeho obsahu ;
 - pretlmočenie (reprodukcia obsahu) vlastnými slovami;
 - individuálna previerka (seba samého) zo znalostí, z poznania materiálu;
 - opakovanie a zhrnutie, zovšeobecnenie.

3. Zážitkové (emocionálne) čítanie

a) rozvíjanie prejavov záujmu o čítanie

- nachádzanie uspokojenia a pocitov potešenia z čítania vo voľnom čase;
- rozvíjanie schopnosti výberu diel (textov) na čítanie, zodpovedajúcich individuálnym záujmom;
- osvojovanie si schopnosti uspokojovať svoje literárne záľuby a aktuálne záujmy;

b) rozvíjanie rozmanitosti a hlbších čitateľských záujmov

- rozvíjanie pestrosti a rôznorodosti čitateľských záujmov;
- rozvíjanie zrelosti (trvalosti) a hlbších čitateľských záujmov;
- rozvíjanie jednotlivých stránok osobnosti prostredníctvom čítania;

c) kultivácia literárneho (čitateľského) vkusu

- ustáľovanie kritérií na rozpoznávanie opisov (rozprávání) z reálneho života a fiktívnych, reality a fantázie, pravdy a výmyslu;
- utváranie schopnosti porovnávania a predpokladov na vlastné hodnotenie dobrého štýlu (slohového postupu), ale aj na odhalenie krásna v jazykovom (výrazovom) stvárnení;
- výcvik zručnosti v nachádzaní hlbších symbolických významov v čítanom texte, resp. na ploche celého čítaného textu.

LITERATÚRA

OBERT, V.: Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa. Nitra: ASPEKT, 2002.

OBERT, V.: Kapitoly z didaktiky literatúry. Seminárium. Nitra: PF UKF, 1992.

doc. PaedDr. Bibiána Hlebová, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Pedagogická fakulta